

УДК 81'255

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.23>

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРСЕМІОТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ ПОСТМОДЕРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

SPECIFICS OF THE POSTMODERN LITERATURE INTERSEMIOTIC TRANSLATION: AXIOLOGICAL ASPECT

Голубенко Н.І.,

orcid.org/0000-0002-4850-721X

кандидат філологічних наук,

*докторантка кафедри англійської філології і перекладу імені професора І.В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету*

У статті висвітлюються базисні засади інтерсеміотичного перекладу постмодерної художньої літератури у кіно-продукт з позиції аксіологічних стратегій текстотворення та інтерпретації. Розгляд особливостей аксіологічних стратегій письмового тексту дозволяє виявити прагматичні чинники, що детермінують адекватність передачі художнього тексту в інтерсеміотичному перекладі. Аксіологічний підхід є методологічною базою дослідження текстотворення та його інтерпретації. Актуальність запропонованої розвідки полягає у зверненні до процесів інтерпретації та породження тексту в ситуації міжмовної комунікації, оскільки більшість досліджень, присвячених тексту, заострюють увагу на одному з зазначених процесів, на їх взаємодії та взаємовпливі. Взаємоз'язок аксіологічних стратегій породження тексту та текстової інтерпретації виявляється на різних рівнях текстової семантики відповідно до певного набору аксіологічних параметрів, які раніше не використовувалися для комплексного аналізу процесів текстотворення та інтерпретації тексту. Дія аксіологічних стратегій відбувається з урахуванням глибинної структури тексту.

Різні способи інтерпретації одного і того ж тексту відповідно до семіосфери, в якій він існує і в яку потрапляє у разі перекладу або інших способів інтерпретації. У межах інтерсеміотичного перекладу текст розглядається як складна структура, що поєднує в собі сукупність лінгвістичних і паралінгвістичних ознак, притаманних різним семантичним системам. Процес інтерсеміотичного перекладу полягає в зміні знакових (семіотичних) систем. Прагматична інформація може бути пов'язана з особливостями самого кінотексту, його художньої «мови» та специфікою назви фільму як мовного позначення всього твору. Тут можна говорити про жанрову або сюжетно-драматичну специфіку оригінального та перекладного текстів.

Ключові слова: постмодерний текст, художній переклад, інтерсеміотичний переклад, аксіологія, когніція, прагматика тексту.

The article highlights the basic principles of intersemiotic translation of the postmodern literature into a film product from the standpoint of axiological strategies of text creation and interpretation. Having examined the features of the axiological strategies of the written text, we came to the conclusion that these strategies allow us to identify pragmatic factors that determine the adequacy of conveying a literary text in intersemiotic translation. The axiological approach is the methodological basis for the study of text creation and its interpretation. The relevance of the proposed investigation lies in addressing the interrelationships of the processes of interpretation and text generation in interlingual communication, since most of the studies devoted to the text focus on one of the specified processes, that is their interaction and mutual influence. The relationship between axiological strategies of text generation and text interpretation is revealed at different levels of text semantics according to a certain set of axiological parameters that were not previously used for a comprehensive analysis of the processes of text creation and text interpretation. The action of axiological strategies takes place taking into account the deep structure of the text.

Different ways of interpreting the same text according to the semiosphere in which it exists and into which it falls in the case of translation or other methods of interpretation have been discussed. Within the framework of intersemiotic translation, the text is considered as a complex structure that combines a set of linguistic and paralinguistic features inherent in different semantic systems. The process of intersemiotic translation consists in changing sign (semiotic) systems. Prag-

matic information can be related to the features of the film text itself, its artistic "language" and the specifics of the film title as a linguistic designation of the entire work. Here we can talk about genre or plot-dramatic specificity of the original and translated texts.

Key words: postmodern text, literary translation, intersemiotic translation, axiology, cognition, pragmatics of the text.

Постановка проблеми. Завдяки переорієнтації фокусу наукового дослідження наприкінці ХХ століття з лінгвоцентричного підходу до антропоцентричного, що характеризується вивченням людини як суб'єкта мови, як ніколи актуальним постає дослідження специфіки аксіологічного сприйняття та переробки інформації як однієї з найважливіших когнітивних здібностей у художньому перекладі. Аксіологічний підхід до розгляду тексту передбачає виявлення стратегій текстотворення і текстової інтерпретації. Що більш, під стратегією текстової інтерпретації розуміється система дій інтерпретатора, а стратегії текстотворення, що реконструюються, позначають онтологічну характеристику тексту. У найзагальнішому сенсі аксіологія сприймається як вчення про цінності та оцінку [1, с. 5-7]. Аксіологічний підхід є методологічною базою нашого дослідження текстової інтерпретації та текстотворення, оскільки обидва ці процеси припускають вибір автором/інтерпретатором тексту текстових смислів або мовних засобів їх втілення. На наш погляд, аксіологія виступає сферою перетину прагматики та когнітивістики в тому випадку, коли йдеться про інтерпретацію художнього тексту з аксіологічних позицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аксіологічні проблеми лінгвістики (Н. Арутюнова, О. Дячук, Т. Кузнецова, О. Левко та ін.) і художнього перекладу (В. Карабан, Н. Іваницька, Т. Некряч, О. Ребрій та ін.) завжди знаходилися у фокусі досліджень теоретиків, однак на сучасному етапі наукової актуальності набуває вирішення цих питань з позиції інтерсеміотичного перекладу. Питання інтерсеміотичного перекладу, яке раніше досліджували такі лінгвісти, як Д. Агіар і Дж. Кейрош, Б. Беннет, М. Кемпбелл і Р. Відал, Б. Моссоп, А. Парлог, Ф. Вітуччі та інші світові науковці, потребує подальшого вивчення, звертаючи особливу увагу не тільки на різні мовні та культурні засоби, а й до збереження аксіологічних аспектів текстотворення та інтерпретації в різних семіотичних системах.

Постановка завдання. Мета запропонованої розвідки полягає у розгляді базисних засад здійснення інтерсеміотичного перекладу постмодерної художньої літератури з позиції аксіологічних стратегій текстотворення та інтерпретації. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) проаналізувати особли-

вості аксіологічних стратегій; 2) виявити прагматичні чинники, що детермінують адекватність передачі художнього тексту в інтерсеміотичному перекладі.

Виклад основного матеріалу. Нерозривний зв'язок між аксіологічним перекладом, що набуває статусу самостійного лінгвістичного напрямку, та антропоцентричним підходом до мови, тексту, дискурсу, є важливим аспектом міжмовної, міжтекстової та міждискурсивної комунікації, яка проявляється під час перекладу тексту з однієї мови на іншу, одного текстового та дискурсивного простору до іншого. До цього процесу залучається не тільки перекладач як активна творча мовна особистість, але, перш за все, автор тексту та його отримувач, що визначає перекладацьке надзавдання – досягнення якісного перекладного тексту з метою забезпечити успішність комунікації. Саме якість перекладу тексту, пошук тих аксіологічних параметрів, які маркують адекватний переклад, є об'єктом вивчення аксіологічного перекладознавства.

Головною точкою відліку в прагматиці і когнітивній лінгвістиці є людина, що говорить, мислить, діє. Антропоцентризм даних галузей лінгвістики полягає в тому, що людина «залучена до аналізу явищ, визначає її перспективу та кінцеві цілі» [7, с. 56]. У центрі дослідження прагматики постає взаємодія людини (суб'єкта) та тексту, як зауважує Н. Арутюнова: «Одне із завдань прагматики полягає в тому, щоб сформулювати правила вживання слів і виразів і, відповідно, їхнє адекватне тлумачення» [1, с. 6].

Центральним поняттям когнітивної лінгвістики є поняття когніції – пізнавального процесу загалом чи сукупності ментальних процесів людини, що служать обробці та переробці інформації. Відповідно, до галузі інтересу когнітивістів входять як причини виникнення правил вживання мовних одиниць, так і співвіднесеність мовних одиниць з певними ментальними структурами людини (ділянками її вербально-семантичної мережі). Відповідно аксіологічний підхід до дослідження тексту поєднує в собі прагматичні засади та звернення до ментальних процесів людини для обґрунтування вибору оптимального варіанту інтерпретації або реконструкції тексту [11]. Множинність інтерпретації одного й того ж тексту може є результатом розуміння й декодування аксіологічних стратегій тексту.

Існування різних інтерпретацій одного і того ж тексту ми розглядаємо за працями Ю. Лотмана і У. Еко як реальне втілення різних смислів тексту, закладених у ньому на самому початку, у процесі текстотворення. Статичний текст з уставленими і закріпленими в культурі змістами є менш інформативний, ніж текст, що створений у момент існування та розвивається відповідно до умов семіосфери [5]. Простежити динаміку розвитку смислів художнього тексту протягом вікових змін можливо за рахунок дослідження різних інтерпретацій даного тексту в межах різних семіосфер.

Як основні методологічні принципи дослідження виступають такі положення семіотики художнього тексту та теорії перекладу художнього тексту: діяльність перекладача художнього тексту є принципово творчим процесом, що відбувається в рамках різних семіосфер; стратегічні рішення перекладача художнього тексту у кожній конкретній ситуації перекладу оцінюються відповідно до певних аксіологічних параметрів.

У межах лінгвістичної теорії перекладу, що традиційно вивчає переклад у семіотичному та функціональному аспектах, поняття «творчого» (вільного) перекладу часто вживається в негативному сенсі: «Вільний переклад – переклад, виконаний на найнижчому рівні еквівалентності перекладацького акту» [3, с. 249]. На етапі інтерпретації тексту оригіналу перекладачем можуть бути застосовані такі аксіологічні (пріоритетні) стратегії:

1) побудова предикатно-аргументної структури тексту оригіналу;

2) визначення ієрархії предикатів у тексті;

3) визначення ієрархії актантів, що належать предикатам тексту. Відповідно на етапі породження тексту художнього перекладу, який ми вважаємо творчим процесом, перекладач використовує такі аксіологічні (пріоритетні) стратегії:

1) членування вихідного задуму тексту;

2) пропозиціоналізація смислів тексту;

3) категоризація смислів тексту. При цьому на кожному з етапів інтерпретації тексту оригіналу та породження тексту перекладу використовується певний набір параметрів, що дозволяють перекладачеві знайти максимально еквівалентні засоби досягнення комунікативно-прагматичного ефекту, якого досягає текст оригіналу вихідною мовою. Що більш, серед аксіологічних проблем перекладу дослідниками виділяються такі: виявлення аксіологічних параметрів, що характеризують якість перекладу; пошук аксіологічних домінант перекладу; характеристика суб'єктивних / об'єктивних чинників в оцінці якості тексту перекладу та інших.

Можливість вибору одного засобу вираження оцінки, властивих певній лінгвокультурі, залежно від інтенції адресанта, місця і часу перебігу та характеру взаємодії, дозволяють виділити аксіологічні стратегії як окремих тип стратегій. Аксіологічні стратегії вважаються усвідомленими чи неусвідомлюваними діями комуніканта з осмислення аксіологічної дійсності, враховуючи вибір засобів вираження оцінного ставлення того чи того елемента дійсності в певних умовах для реалізації відповідної мети. Окрім того, адекватність перекладу можлива з урахуванням морально-етичних цінностей. Що більш, аксіологічний фон конструється сукупністю різнорідних та різнорівневих засобів дискурсивно та когнітивно релевантних параметрів ситуації, в якій здійснюється відсилання до ціннісних орієнтацій, а також сукупністю різнорідних мовних та позамовних факторів, що дозволяють реципієнту висловлювання художнього тексту. Будь-який об'єкт на аксіологічному фоні підводиться реципієнтом під ту чи іншу аксіологічну категорію та інтерпретується у морально-етичних координатах.

Ідея інтерсеміотичного перекладу ґрунтується на розумінні перекладаності як однієї із фундаментальних характеристик будь-якої семіотичної системи, а будь-якому перекладу, своєю чергою, передують інтерпретація, що супроводжується трансформацією [16]. З філософської точки зору переклад є засобом розуміння культур, тому декодування та інтерпретація тексту будь-якого семіотичного характеру базується на сітці читання, що ґрунтується на соціокультурній картині світу суб'єкта, який обирає факти для інтерпретації тексту. Під час екранізації художнього твору письмовий текст перетворюється на кінотекст, який є синкретичною (що складається з елементів багатьох різнорідних семіотичних систем) полі-або мультисеміотичною системою, що поєднує різні знакові системи, семіотичні засоби в одну взаємопов'язану єдність і коди [17],

Р. Якобсон визначає екранізацію різновидом інтерсеміотичної інтерпретації [14, с. 22], у працях У. Еко вона називається «трансмутацією» [2, с. 283]. Хоча поняття кінотексту та особливості створення кінофільма на основі літературного твору отримали висвітлення в науці, система відношень між літературним джерелом та його кіноадаптацією, як і раніше, відкрита для аналізу, оскільки в кінематографічній індустрії спостерігається розвиток нових тенденцій. Що більш, під час екранізації частина вихідного тексту залишається в тій же семіотичній системі (мовній), тобто відбувається часткове перенесення вербальної складової з тек-

сту-оригіналу. За влучним висловом Ю. Лотмана, кіно за своєю суттю є синтезом двох оповідальних тенденцій: образотворчої і словесної [5, с. 73]. Як справедливо зазначає У. Еко, «ні форма, ні субстанція словесного висловлювання не можуть один в один «накладатися» на іншу матерію» [2, с. 46].

Відповідно можна стверджувати, що відбувається перерозподіл смислів, які потім заново комбінуються, утворюючи макросмисл всього твору, в нашому випадку художнього фільму. При цьому важко говорити про відношення ізоморфізму (взаємно-однозначної відповідності) або гомоморфізму (однозначної відповідності елементів) досліджуваних систем: екранізація не є простим зліпком або відбитком оригінального твору – автор, тобто режисер завжди привносить щось своє, переструктуруючи та комбінуючи зміст тексту-джерела.

Перехід до іншої семіотичної системи, в даному випадку до кінематографічної, не означає, що в ній не використовуються вербальні знаки, проте змінюється їх місце в системі – якщо в семіотичній системі природних мов використовуються виключно тільки мовні знаки, то в кінематографічній вони межують з іншими знаками: візуальними та звуковими. Що більш, між усіма цими видами знаків встановлюється складна мережа взаємозв'язків. При виборі вербальних знаків, які включаються в екранізацію, застосовуються механізми, типові для комунікації в цілому, а саме: фільтрація, спрощення, асоціювання, комбінування та реорганізація інформації, розстановка акцентів, заповнення прогалів та інтерпретація. Від режисера залежить, які саме репліки героїв з оригінального твору звучатимуть у фільмі, яким чином будуть поєднані один з одним та озвучені тощо.

Головною характерною рисою літератури постмодернізму є її гіперрецептивність – яскраво виражена схильність до рецепції будь-яких фактів щодо культурно-історичного дискурсу всього людства; насамперед і найактивніше – із творів світової літератури, різних елементів їхньої форми та/або змісту: сюжетів, мотивів, образів, концепцій, жанрів, сцен, цитат, що у лінгвістиці прийнято називати інтертекстуальністю. Окрім того, ще одним важливий аспект постмодерної літератури з позиції інтерсеміотичного перекладу є фрагментація. Різні елементи, що відносяться до сюжету, персонажів, тем, зображень та фактичних посилок, фрагментовані та розсіяні протягом усієї роботи. Загалом є перервана послідовність подій, розвиток характеру та дії, які можуть на перший погляд виглядати сучасно. Однак фрагментація вказує на метафізично необгрун-

тований, хаотичний всесвіт. Це може відбуватися в мові, структурі речення чи граматиці.

До прикладу, творчість американського письменника Дена Брауна заслужено займає перше місце в списку представників сучасної англійської та світової літератури. Твори Брауна створювалися на «стику жанрів» трилера, інтелектуального детективу, роману–загадки. Він завжди цікавився філософією, історією релігій, криптографією та таємними товариствами, а також наполегливо займався художньою критикою, вивчаючи вплив мистецтва на літературу. Тема мистецтва є ключовою у творчості письменника. Відповідно, з метою адекватної екранізації його творів шляхом інтерсеміотичного перекладу доцільно врахувати аксіологічні стратегії текстотворення та інтерпретації реципієнтами, що чітко ілюструє застосування прагматичного аспекту до перекладу.

При перекладі творів Д. Брауна перед перекладачем постає наступне завдання: розпізнати і правильно інтерпретувати інтексти, а також ті прецедентні тексти, до яких вони апелюють, виявити приховані смисли, що стоять за ними, і відтворити їх при перекладі, за необхідності забезпечити читача перекладу – носія іншої культури – фоновими знаннями, необхідними для проникнення у культурний простір тексту оригіналу. Окрім того, перекладачеві потрібно передати у перекладному тексті, що належить до іншої семіотичної системи, стилістичні особливості тексту оригіналу, а саме прийоми історичної стилізації та жанрової і діахронічної інтердикурсивності. Це завдання включає ряд підзавдань: виявити маркери дискурсів, жанрів, стилів і правильно передати їх мовою перекладу, що передбачає збереження композиційних і стилістичних особливостей текстових фрагментів, що співвідносяться з тим чи тим дискурсом. Аксіологічні стратегії дозволяють відтворити в інтерсеміотичному перекладі інтертекстуальні зв'язки і вертикальний контекст оригіналу, що стоїть за ними.

Висновки. Отже, сучасний бурхливий розвиток телекомунікаційних, масмедійних і цифрових технологій особливо загострив перекладацьку увагу до різнорівневих культурних кодів і меж їх перекладності, а саме перенесення письмового художнього тексту у кіно. Прагматична інформація нерідко пов'язана з орієнтацією на інтереси цільової аудиторії, її запити, уподобання тощо. Відповідно, перекладачеві необхідно врахувати аксіологічний аспект породження художнього тексту та інтерпретацію його реципієнтом з метою адекватного перекодування в іншу семіотичну систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт. М. : Наука, 1988. 341 с.
2. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыт о переводе. СПб. : Симпозиум. 2006.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. М.: ЭТС, 2001. 424с.
4. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
5. Лотман Ю. М., 1973. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Таллинн : Ээстираамат. 92 с.
6. Мізін К. І. Методологічні проблеми лінгвістичного перекладознавства: Пошук власного методу. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : Видавець Лисенко В. Ф., 2015. Вип. 136. С. 17 – 22.
7. Підлісний М.М. Проблема аксіології та шляхи її вирішення. Монографія. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2020, 164 с.
8. Пирс Ч. Начало прагматизма [пер. с англ. В. В. Кирюшенко, М. В. Колопотина]. *СПб. : Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ ; Алетейя*. 2000. 352 с.
9. Aguiar, Daniella & Queiroz, Joao. Towards a Model of Intersemiotic Translation. *The International Journal of the Arts in Society*, 2009, 4(4), pp. 203-210.
10. Campbell, M. and Vidal, R. (ed.). *Translating across sensory and linguistic borders: intersemiotic journeys between media*. Cham: Palgrave Macmillan. 2018.
11. Dijk, T. A. van. Cognitive discourse analysis. URL: <http://www.discourse-in-society.org/teun.htm>
12. Dusi N. Il cinema come traduzione. Da un medium all'altro: letteratura, cinema, pittura. Torino : UTET, 2006.
13. Hassan B. *Literary Translation: Aspects of Pragmatic Meaning*. Newcastle upon Tyne: Cam Scholars Publishing, 2011. 102. p. 343.
14. Jakobson, Roman. On Linguistic Aspects of Translation, in Brower, (ed.), *On Translation*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959. pp. 232-239.
15. Lefevere, A. *Translating Literature: Practice and Theory in a Comparative Literature Context*. New York: The Modern Language Association of America, 1994. 165 p.
16. Ozhan, A. R. 'Examining intersemiotic translation of book covers as a medium of cultural transfer'. *Conference paper presented at the First National Conference on Fundamental Research in Language and Literature Studies*, Tehran, 2018.
17. Pârlog, A. C. *Intersemiotic translation: literary and linguistic multimodality*. London: Palgrave Macmillan, 2019.
18. Vitucci F. The semiotic cohesion of audiovisual texts. Types of intersemiotic explications in the English subtitles of Japanese full-length films. *Studia Translatorica*, 2018, vol 8, 22 p.